

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки та психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

тема: **ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СТОРОНИ
МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ**

Студентки II курсу KorL1-M19z групи
спеціальності 016 "Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія"

Горначової Оксани

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук, доцент

Константинів О. В.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії:

_____
_____
_____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ	6
1.1 Дослідження особливостей онтогенетичного і дизонтогенетического розвитку мовлення у дітей дошкільного віку	6
1.2 Характеристика мовлення дітей з загальним недорозвиненням мовлення.....	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧНОГО СКЛАДУ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	28
2.1 Особливості обстеження лексико-семантичного складу мовлення в дітей із загальним недорозвиненням мовлення	28
2.2 Аналіз константувального експерименту	32
ГЛАВА 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗМН	44
3.1 Логопедична робота з формування лексико-семантичної сторони мовлення у дошкільників з ЗНМ (ІІІ рівень)	44
3.2 Аналіз результатів формувального експерименту	54
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема формування лексико-семантичного мовлення дітей є досить складною і багатоаспектною. Ряд досліджень описані у роботах з психолінгвістики, лінгвісти, педагогіки (А. Арушанова, А. Богуш, О. Гвоздєв, Л. Калмикова, Г. Ніколайчук, В. Орфинська, Ф. Сохін, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.). Вивченню психологічних закономірностей формування лексичної та граматичної складових мовлення присвячено ряд досліджень (П.Блонський, Л. Виготський, А. Захарова, Д. Ельконін, І. Колобова, О. Леонтєв, О. Лурія, Д. Ніколенко, М. Попова, Є. Соботович, Ф. Сохін та ін.). Виявлено механізми оволодіння дітьми граматичною та лексичною складовою мовлення шляхом з'ясування реальних відношень, що лежать в основі абстрагування і кодифікації граматичних смислів і їх реалізації у формальних засобах.

Спеціальні дослідження (А. Богуш, Н. Гаврилова, М. Лаврик, Н. Лопатинська, О. Ткач, С. Цейтлін, та ін.) дали змогу визначити педагогічні умови формування механізму структурування смислів (морфологічного, словотвірного і синтаксичного) та практичного засвоєння граматичних та лексичних умінь дітьми дошкільного віку. Дослідження науковців Р. Лалаєвої, Н. Серебрякової, Є. Соботович, С.Цейтлін, О. Шахнарович вказують, що у дітей із ЗНМ формування лексико-семантичної сторони відбувається з значними труднощами, що зумовлюють уповільнений темп засвоєння граматичних форм, морфологічної та синтаксичної систем мови й спотворення загальної картини мовленнєвого розвитку. Це зумовлено тим, що граматичні значення завжди більш абстрактні, ніж лексичні, а граматична система мовлення організована на основі великої кількості мовних правил. Проте словниковий запас, граматичні форми словозміни, різні типи речень з'являються, як правило, в тій самій послідовності, що і у дітей з типовим розвитком мовлення.

Проблема лексичного недорозвитку у дітей із ЗНМ різного генезу неодноразово були предметом спеціального вивчення вітчизняних та зарубіжних учених (Н. Гаврилова, І.Глущенко, В. Ковшиков, Р. Лалаєва, О. Мастюкова, О. Мілевська, Н.Пахомова, О. Ревуцька, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, М.Шевченко, Н. Серебрякова, Є. Соботович, О. Ткач, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.). При вивченні особливостей лексики у дітей із мовленнєвою патологією перспективним і значущим є психолінгвістичний підхід, а також сучасні уявлення про процес розвитку лексики і різні аспекти її вивчення: про структуру значення слова і її розвиток в онтогенезі, про семантичні поля і особливості їх формування в онтогенезі. Науковцями доведено, що характерною ознакою дітей із ЗНМ є значні індивідуальні відмінності, які багато в чому обумовлені різним патогенезом (моторна, сенсорна алалія, ринолалія, дизартрія та ін.).

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально вивчити та охарактеризувати специфіку розвитку лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Об'єктом дослідження є розвиток лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження – особливості лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз досліджень лексико-семантичної сторони мовлення та визначити стан його дослідження стосовно дітей тяжкими порушеннями мовлення.

2. Проаналізувати методики для вивчення розвитку лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

3. Експериментальним шляхом визначити особливості лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

– *емпіричні*: спостереження і дослідження конкретних явищ, експеримент, а також узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження експерименту, впровадження їх у практичну діяльність.

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення. Розширено поняття «лексико-семантична сторона мовлення», охарактеризовано особливості розвитку лексико-семантичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку ЗНМ.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці методики корекції розвитку лексико-семантичної сторони мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення дошкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, психолога, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивною формою навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на Навчально-реабілітаційного центру м. Кам'янець-Подільський.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях:

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань), додатків (12 сторінок). У роботі вміщено 2 таблиці, 10 графіків. Загальний обсяг наукової роботи – 89 сторінок, з них 70 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження проблеми формування словотворення у дітей дошкільного віку з тяжкими порушенням мовлення були встановлені наступні висновки:

1. З'ясовано, що спонтанний мовленнєвий розвиток дитини із загальним недорозвиненням мовлення протікає уповільнено і своєрідно, внаслідок чого різні ланки мовленнєвої системи довгий час залишаються несформованими. Уповільнення мовленнєвого розвитку, труднощі в оволодінні словниковим запасом і граматичним ладом в сукупності з особливостями сприймання зверненого мовлення обмежують комунікативні контакти дитини з дорослими і однолітками, перешкоджають здійсненню повноцінної діяльності спілкування. Оволодіння значенням слова в процесі онтогенезу мовлення є складним процесом, що проходить різні етапи. Як відмічав Л. Виготський, воно є спочатку узагальненням самого елементарного типу і тільки в міру свого розвитку переходить від узагальнення елементарного типу до всіх вищих типів узагальнення, завершуючи цей процес утворенням справжніх понять.

2. На основі проведеного константувального експерименту визначено, що порушення лексико-семантичної сторони мовлення проявляються в обмеженості словникового запасу, в розходженні обсягу активного і пасивного словника, неточному вживанні слів, вербальних парафазіях, несформованості семантичних полів, труднощі актуалізації словника, особливо предикативного словника (дієслів). В одних випадках діти вживають слова в надмірно широкому значенні, в інших - проявляється дуже вузьке розуміння значення слова. Серед численних вербальних парафазій найбільш поширеним є заміни слів, що відносяться до одного семантичного поля. Серед замін іменників переважають заміни слів, що входять в одне родові поняття (сорочка - пальто, каструля - сковорода і ін.). У замінах дієслів звертає на себе увагу невміння дітей диференціювати деякі дії, що в ряді випадків призводить до використання дієслів більш загального,

недиференційованого значення, наприклад, підмітає - прибирає. Особливо стійкими є заміни дієслів: в'яже - шиє. Деякі заміни дієслів відображають невміння дітей виділяти суттєві ознаки дії - з одного боку, і несуттєві - з іншого, а також виділяти відтінки значень. Процес пошуку слова здійснюється не тільки на основі семантичних ознак, але і на основі звукового образу слова.

Характерною для дітей з ЗНМ є варіативність лексичних заміन. У дітей з нормо-типовим мовленнєвим розвитком процес пошуку слова відбувається дуже швидко, автоматизовано. У дітей з ЗНМ на відміну від норми, цей процес здійснюється дуже повільно, розгорнуто, недостатньо автоматизовано. При реалізації цього процесу відволікаючий вплив здійснюють асоціації різного характеру (сміслові, звукові).

3. Аналіз отриманих даних формувального експерименту показав зростання словникового запасу дітей: обсяг їх пасивного словника наближений до типового розвитку, а ось використання слів в експресивному мовленні, тобто актуалізація словника викликає ще деякі труднощі. Проте видно, що лексичний склад мови випробуваної групи зазнав істотних позитивних змін, так як у всіх дітей вирости відсотки успішності по всіх запропонованих завдань. Ця позитивна динаміка у формуванні лексики пов'язана з використанням значної кількості спеціальних ігор і завдань, спрямованих на розвиток словника і формування словотворчих навичок.

4. Зіставляючи результати констатуючого і контрольного експерименту, можна зробити висновки: значне розширення обсягу словника паралельно з розширенням уявлень про навколишню дійсність; уточнення значення слів; зменшення кількості розповсюджених помилок; поліпшення орієнтування в морфемному складі слова, необхідної для міцності навичок словотворення; зростання активності використання різних способів словотворення.

5. Спеціально організована логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку, спрямована на розвиток лексико семантичної сторони

мовлення була ефективною, так як привела до отримання значущих результатів